

ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРАВА ТА ЕНЕРГЕТИЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.

Мусієнко Т.

аспірантка кафедри адміністративного,
фінансового та господарського права НТУУ «КПІ»

На протязі останнього часу в Україні, так же як і во всем мире, наблюдается развитие энергетической отрасли, чему соответствует и развитие законодательства в этой сфере. Многие ученые говорят об энергетическом праве, подразумеваемом под этим термином энергетическое законодательство. В нашей статье детально показано отличие энергетического права и законодательства в энергетической сфере, а также исследовано соотношение этих правовых категорий, что дает возможность правильного определения места энергетического права в системе права Украины.

It is observed that in the world and especially in Ukraine the development of the Energetic sector takes place for the latest time. This process causes the development of Energy legislation. Lots of scientists speak about Energy law but most of them don't distinguish it from the Energy legislation. In our article we show the difference between Energy law and Energy legislation and also we researched the correlation of these two categories which enabled us to find right place of Energy law in law system of Ukraine.

Впродовж останніх років у світі, й в Україні зокрема, спостерігається стрімкий розвиток енергетичної галузі, що супроводжується таким же стрімким розвитком законодавства у цій сфері. Багато вчених говорять про енергетичне право, в більшості випадків ототожнюючи його із енергетичним законодавством. У нашій статті детально показана відмінність енергетичного права та законодавства в енергетичній сфері, а також досліджено співвідношення даних правових категорій, що дає можливість правильного визначення місця енергетичного права в системі права України.

Ключові слова: Енергетичне право, енергетичне законодавство, система права, система законодавства, галузь права, галузь законодавства.

Розвиток української суверенної держави спричинив появу якісно нових суспільних відносин та розвиток комплексних галузей права. В період незалежності України виникли нові економічні відносини з приводу видобування, переробки, транспортування та використання енергії. Водночас, виникла необхідність у їхньому правовому регулюванні.

Такі проблеми мало вивчалися у правовій науці. На даний час існують наукові праці Ляхно П. Г., Кострубичької О. Є., Шемушенка Ю. С., Кожухової А.А., Новицького А. М. та ін., в яких досліджуються суміжні питання стосовно розвитку галузі енергетичного права та енергетичного законодавства.

Метою статті є спроба обґрунтувати енергетичне право (далі - ЕП) України як комплексну галузь права, дати визначення енергетичного законодавства (далі - ЕЗ), а також показати, як співвідносяться дані поняття.

Система права – це об'єктивно зумовлена внутрішня організація права певного суспільства, яка полягає в єдності усіх юридичних норм та диференціації їх на галузі, підгалузі, інститути права. Система права характеризується наступними ознаками:

1) єдність її складових частин, що зумовлено системою суспільних відносин, які визначають зміст правових норм, утворенням і дією останніх на основі єдиних принципів, можливістю застосування санкцій тощо;

2) диференціація права на відносно окремі складові частини у вигляді певних об'єднань правових норм;

3) єдність і диференціація об'єктивно зумовлені характером суспільних відносин на певному етапі розвитку суспільства [1, с. 387].

Оскільки природа енергетичного права до кінця не вивчена, спробуємо встановити, яке місце у системі права України займають відносини, що складаються у паливно-енергетичному комплексі (далі – ПЕК). Для цього охарактеризуємо кожну складову системи права.

Так як окремо взята норма права не може врегулювати суспільні відносини, розглянемо ті складові системи права, які містять у собі групи правових норм, а саме: інститути, підгалузі та галузі права.

Інститут права – це сукупність відокремлених, взаємопов'язаних правових норм, що утворюють частину галузі права та регулюють певну сторону суспільних відносин. Це означає, що норми права утворюють галузь не безпосередньо, а через правові інститути. Відповідно інститут права відрізняється від галузі насамперед обсягом правового регулювання, оскільки він регулює лише окремі сторони якісно однорідних суспільних відносин.

У теорії права існує певна класифікація інститутів права, відповідно до якої їх поділяють на загальні (формулюють загальні принципи та положення), змішані (виникають на межі галузей права) та комплексні (є складовими елементами комплексних галузей права) [1, с. 388].

У межах певних галузей права утворюються підгалузі. Підгалузь права є складовим елементом системи права і являє собою сукупність правових інститутів, які регулюють взаємопов'язані однорідні

відносини у межах однієї галузі. Підгалузь права як складовий елемент притаманна не всім галузям права і часто набуває характеру самостійної галузі права. Так, наприклад, з галузі цивільного права виділилось житлове право [1, с. 388].

Галузь права – складовий елемент системи права, вона об'єднує норми права, які регулюють якісно однорідні суспільні відносини. При відокремленні галузі права до уваги беруться наступні критерії: вона повинна регулювати якісно однорідні суспільні відносини, процес відокремлення суспільних відносин в окрему галузь повинен відбуватись об'єктивно, галузь повинна мати певну структуру [1, с. 389].

Відомо, що право регулює найважливіші суспільні відносини, різні за змістом. Залежно від значення цих відносин для суспільства і громадян галузі права структуруються у певну систему, чільне місце у якій посідає конституційне право. Після конституційного у системі галузей розміщуються адміністративне, фінансове, земельне, цивільне, кримінальне, трудове право та інші галузі.

Виходячи з особливостей юридичного режиму регулювання кожної галузі (який визначається предметом і методом правового регулювання, загальними принципами і положеннями, юридичними засобами регулювання), галузі права поділяються на профілюючі (фундаментальні), спеціальні та комплексні [1, с. 393].

Профілюючі галузі права – первинні за характером, займають центральне місце у системі права, оскільки втілюють вихідні юридичні режими у системі права та первинні юридичні засоби. До них відносяться галузі конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального права. Правові режими інших галузей ґрунтуються на режимах профілюючих галузей та мають особливості власного предмета.

Спеціальні галузі – формуються відповідно до профілюючих і функціонують на основі власних суспільних відносин (трудова, сімейна, земельна, гірничо-водна тощо).

Комплексні галузі права – регулюють суспільні відносини у цілих сферах державного та громадського життя, використовуючи юридичні режими профілюючих та спеціальних галузей. Для комплексних галузей характерним є відсутність єдиного методу правового регулювання, а також відсутність власних принципів. Іншими словами, комплексні галузі права складаються з норм, які входять до різних фундаментальних та спеціальних галузей права.

Якщо говорити про місце енергетичного права в системі права України, то з огляду на викладену вище характеристику окремих її елементів, можемо припустити, що енергетичне право - це комплексна галузь права. Спробуємо це довести.

По-перше, визначимо предмет ЕП та доведемо відсутність у його регулюванні власного методу. Відправною точкою у визначенні предмета енергетичного права повинно бути формулювання самого енергетичного права. На думку А. А. Кожухової, під предметом ЕП слід розуміти суспільні відносини, які складаються в процесі господарської, інвестиційної та регулятивної діяльності суб'єктів приватного і публічного права з приводу розвідки, видобування, переробки, зберігання, транспортування, розподілу, торгівлі і використання енергетичних ресурсів [2].

Відповідно Енергетичній стратегії України до 2030 року, ПЕК України (енергетика) – це галузь економіки, до складу якої входять суб'єкти господарювання, діяльність яких пов'язана із розвідкою, видобуванням, переробкою, виробництвом, зберіганням, транспортуванням, передачею, розподіленням, торгівлею, збутом чи продажем енергетичних продуктів (енергоносіїв), крім суб'єктів, основна діяльність яких направлена на задоволення потреб населення та господарського комплексу послугами централізованого опалення та постачання гарячої води [4]. Спираючись на таке визначення ПЕК України, можемо припустити, що енергетичне право – це сукупність суспільних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання в процесі їх господарської діяльності, пов'язаної із розвідкою, видобуванням, переробкою, виробництвом, зберіганням, транспортуванням, передачею, розподіленням, торгівлею, збутом чи продажем енергетичних продуктів.

Якщо говорити про метод правового регулювання, то будь-яка галузь права використовує два методи – імперативний і диспозитивний – з домінуванням одного з них [1, ст. 392]. Визначити, який метод правового регулювання переважає у комплексній галузі, є завданням хоч і не складним, але об'ємним. По-перше, необхідно вяснити, з яких інститутів профілюючих галузей складається комплексна галузь і, по-друге, встановити, які методи правового регулювання використовують дані галузі. Так, енергетичне право використовує окремі норми екологічного права (водне, гірничо-земельне), ядерного, адміністративного права (встановлює відповідальність за адміністративні правопорушення у сфері паливно-енергетичного комплексу), для регулювання яких використовується переважно імперативний метод правового регулювання. Інститути трудового, інвестиційного, транспортного, господарського, а також норми міжнародного та цивільного права, які частково входять до сфери регулювання ПЕК України, використовують переважно диспозитивний метод правового регулювання.

Як бачимо, енергетичне право поширює сферу свого регулювання на величезне коло суспільних відносин, а в такій ситуації дуже важко встановити домінуючий метод правового регулювання. Такий висновок підтверджує положення про те, що енергетичне право України є комплексною галуззю права, для якої відсутність власного єдиного методу правового регулювання є характерною ознакою.

Як зазначав В. К. Райхер, для того, щоб визначити галузь як комплексну, необхідно, щоб вона відповідала трьом основним вимогам: по-перше, необхідно, щоб сукупність правових норм, які

входять до предмета правового регулювання даної галузі, була адекватною визначеному, специфічному колу суспільних відносин, тобто мала єдиний і самостійний предмет регулювання; по-друге, зазначене коло суспільних відносин повинно мати велику суспільну значимість; по-третє, утворюючий таку сукупність нормативно-правовий матеріал повинен бути достатньо обширним [5].

Про предмет енергетичного права вже йшлося. Що ж до суспільної значимості правових відносин, які складаються у сфері паливно-енергетичного комплексу, на нашу думку, це питання навіть не потребує якогось обговорення чи доведення, адже відомо, що ця галузь економіки держави є базовою для усіх інших. Крім того, дослідженням питання енергетичного права займаються в Університеті Аделаїди, що в Австралії (The University of Adelaide). Так, професор Адріан Бредбрук (Adrian Bradbrook) у своїй статті «Енергетичне право як академічна дисципліна» (“Energy Law as an Academic Discipline”) наводить вісім соціальних і сім юридичних підстав для виокремлення предмету ЕП [3]. Соціальними підставами є наступні:

- зростає значення ЕП в якості навчального предмету;
- ЕП розширює сферу розвитку права;
- надзвичайна соціальна значимість енергетики;
- внесок енергетичної політики у досягнення сталого розвитку;
- наявність факторів безпеки, які включають дестабілізуючий ефект ресурсної залежності та ресурсних конфліктів, а також присутність в енергетиці ризиків, пов'язаних із залежністю від атомної енергії;
- морально-етичний аспект, включаючи відповідальність перед прийдешніми поколіннями за наслідки нинішнього вичерпування енергетичних ресурсів і захоронення радіоактивних відходів;
- зміна ролі держави, зокрема у контексті приватизації багатьох енергетичних підприємств, які раніше перебували у державній власності;
- особисте ставлення людей до питання енергетики, зокрема у контексті особливої значимості регулятивних і нерегулятивних засобів впливу на вподобання споживачів у сфері енергоспоживання.

В якості підстав правового характеру, у свою чергу, називаються наступні:

- полісистемний характер ЕП;
- міжюрисдикційний характер ЕП (наприклад, підпорядкування деяких аспектів енергетики як державній юрисдикції, так і юрисдикції органів міжнародних організацій);
- теоретичне значення ЕП;
- широке практичне застосування ЕП;
- динамізм ЕП;
- докорінність зміни ЕП;
- поєднання як економічних, так і екологічних аспектів.

На нашу думку, професор Бредбрук таким чином довів ознаку соціальної значимості енергетичного права.

Про обширність масиву юридичних норм, які існують у вітчизняному законодавстві, висловлюється велика кількість вчених. Зокрема, законодавство в енергетичній сфері накопило таку кількість правових норм, які просто необхідно кодифікувати. Новицький А. М. запропонував свій варіант проекту Енергетичного кодексу ще у 2005 році, але ніяких зрушень у цьому напрямку досі не відбулось [6].

Складність правового регулювання енергетики і полягає в тому, що ми не маємо єдиного законодавчого акту у цій сфері, а на рівні законів регулювання цих відносин здійснюється лише загальними положеннями. Таким чином, основні регулятивні норми містяться у підзаконних нормативно-правових актах, кількість яких перевищує 500 [7, с. 7].

На підставі вище викладеного, цілком можливо виділити енергетичне право України в окрему комплексну галузь права та дати його визначення.

Отже, енергетичне право – це комплексна галузь права України, яка регулює суспільні відносини, які виникають з приводу та у процесі видобування, зберігання, транспортування та використання паливно-енергетичних ресурсів.

Оскільки система права – це внутрішня його будова, то зовнішнім виразом права є законодавство, в якому воно закріплене. Система права і система законодавства співвідносяться як зміст і форма виразу права. Класичне визначення системи законодавства – цілісна сукупність всіх упорядкованих певним чином нормативно-правових актів [1, с. 397].

Системі законодавства притаманні такі ознаки: це елемент ширшої за обсягом правової системи; має вертикальну і горизонтальну будову; інтегративний характер, який проявляється у тому, що система законодавства виступає одночасно і джерелом права і формою його застосування.

Структура системи законодавства, як відомо, розглядається у двох площинах. За юридичною силою нормативно-правових актів здійснюється ієрархічна (вертикальна) побудова системи законодавства – юридична сила нормативно-правових актів залежить від їх форми (закон чи підзаконний нормативно-правовий акт) та від підпорядкування в системі органів державної влади органу, який приймає ці акти. За галузевим принципом нормативно-правові акти розташовуються відповідно до предмета правового регулювання (горизонтальна структура законодавства).

Таким чином, ЕЗ – це значний інтегрований комплекс, один з елементів системи законодавства України, сукупність нормативно-правових актів різного рівня, які регулюють відносини, що виникають у сфері організації і функціонування паливно-енергетичного комплексу держави.

Галузь законодавства – це сукупність нормативно-правових актів, об'єднаних за певними сферами правового регулювання суспільних відносин. Як правило, цілісності та узгодженості галузі законодавства надає кодифікований акт – кодекс. На думку теоретиків, відсутність кодифікованого акта для певної галузі права означає відсутність відповідної галузі законодавства [1, с. 398].

При дослідженні питання співвідношення системи права і системи законодавства важливим моментом є встановлення співвідношення галузі права та галузі законодавства. В одних випадках галузі права повністю збігаються із галузями законодавства (цивільному праву, наприклад, відповідає цивільне законодавство), в інших випадках – існує галузь права, а галузь законодавства – ні, оскільки відсутній кодифікований нормативно-правовий акт (що можна побачити на прикладі енергетичного права). Проте, на нашу думку, це нормальне явище для комплексної галузі права, оскільки відомо, що комплексна галузь права є тимчасовим явищем, перехідним етапом формування спеціальної галузі права. Тобто як тільки буде прийнято Енергетичний кодекс України, з'явиться галузь енергетичного законодавства, й енергетичне право займе місце серед спеціальних галузей в системі права України.

Отже, зважаючи на те, що енергетичне право має свій чітко окреслений предмет регулювання, і відносини, які воно регулює мають значну суспільну значимість, не має власного методу та принципів регулювання та спирається на величезний за обсягом нормативно-правовий матеріал, можемо стверджувати, що енергетичне право – це комплексна галузь права України.

Основною причиною виникнення ЕП в Україні став стрімкий розвиток ЕЗ, яке на даний час становить значний інтегрований комплекс, є одним з елементів системи законодавства України та знаходить місце у нормативно-правових актах різного рівня, які регулюють відносини, що виникають у сфері організації та функціонування ПЕК України. Як бачимо, енергетичне законодавство не можна поки що вважати галуззю законодавства, оскільки відсутній кодифікований нормативно-правовий акт у цій сфері. Тому на даному етапі розвитку енергетичного права та енергетичного законодавства ці поняття співвідносяться як галузь (комплексна) і законодавство.

У майбутньому, коли чисельність законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів у сфері ПЕК прирівняється до критичного рівня, і коли кодифікація енергетичного законодавства стане невідворотним явищем, буде прийнято енергетичний кодекс, а разом з ним з'явиться і галузь енергетичного законодавства. І тоді ЕП та ЕЗ співвідноситись як галузь (спеціальна) права та галузь законодавства. Проте особливості цих змін будуть предметом дослідження у майбутньому. А наразі перед вченими стоїть завдання довести доцільність кодифікації ЕП, і якщо така матиме місце, її проведення.

І на кінець, якщо говорити про об'ємне співвідношення системи енергетичного права та енергетичного законодавства, звичайно ж, ширшим поняттям є енергетичне право. Незважаючи на те, що у сучасному законодавстві України налічується більше п'ятиста нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері ПЕК, і незважаючи на те, що енергетичне право виникло на основі цієї нормативної бази, енергетичне законодавство є лише однією із зовнішніх форм вираження енергетичного права. Іншими, не менш важливими, джерелами енергетичного права є міжнародні акти, ратифіковані ВРУ, концепції розвитку енергетичного сектору економіки (Енергетична стратегія України, затверджена Розпорядженням КМУ 15.03.2006 р. № 145-р) тощо.

Література:

1. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник/ За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
2. Кожухова А. А. К вопросу о становлении энергетического права как комплексной отрасли // Митна справа, № 4 (64). – 2009. – с. 86
3. Bradbrook A.J. Energy Law as an Academic Discipline // Journal of Energy & Natural Resources Law. – 1996. – Vol. 14.
4. Енергетична стратегія України до 2030 року / Енергоінформ.-2006.- 12(351) - №20(359).- Інформаційні додатки.
5. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования. М.-Л., 1947. С. 189-190.
6. Організаційно-правові засади державного управління у Паливно-енергетичному комплексі України [Текст] : автореферат дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / А. М. Новицький; Нац. акад. держ. податкової служби України. - Ірпінь, 2005. - 19 с.
7. Энергетическое право Украины. Краткое руководство// Arzinger. – Киев, 2009/http://www.arzinger.ua/file_collection/ru/Energy_book_rus.pdf.